

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Betere regels voor een nieuw millennium

Bronckers, M.C.E.J.

Citation

Bronckers, M. C. E. J. (1999). *Betere regels voor een nieuw millennium*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/5276>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/5276>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Betere regels voor een nieuw millennium

Een pleidooi tegen ondemocratische ontwikkelingen in de WTO

Rede uitgesproken door

M.C.E.J. Bronckers*

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar
in het recht van de Wereldhandelsorganisatie en
de externe handelsbetrekkingen van de Europese Gemeenschap
aan de Universiteit Leiden op vrijdag 28 mei 1999

* Een verder uitgewerkte versie van deze oratie werd gepubliceerd in 47 SOCIAAL-ECONOMISCHE WETGEVING 414-423 (1999). Een Franse versie verscheen als *Une mise en garde contre des tendances antidémocratiques à l'OMC - De meilleures règles pour un nouveau millénaire*, REVUE DU MARCHÉ COMMUN ET DE L'UNION EUROPÉENNE 683-695 (No. 433, novembre-décembre 1999). Een Engelse versie verscheen als *Better Rules for a New Millennium: A Warning Against Undemocratic Developments in the WTO*, 2 JOURNAL OF INTERNATIONAL ECONOMIC LAW 547-566 (No. 4, 1999).

1. Probleemstelling

Het thema dat ik vandaag ga behandelen is dat de kwaliteit van de regelgeving binnen WTO moet worden verbeterd, nu de WTO haar werkterrein steeds verder uitbreidt. Mijn stelling is dat de kwaliteit van bestaande regels te kort schiet. Dat is een punt van zorg. Die zorg wordt versterkt nu later dit jaar vermoedelijk een nieuwe wereldhandelsronde binnen WTO van start gaat: de Millennium-ronde. Aan het einde van die ronde zal, gewoontegetrouw, een nieuw pakket regels aan de WTO-verdragen worden toegevoegd. Mijn aanbeveling vanmiddag is dat de onderhandelaars die regels extra zorgvuldig dienen te formuleren, en dit ter voorkoming van ondemocratische ontwikkelingen in de WTO.

WTO is uitgegroeid van een betrekkelijk kleine vaktechnische club van douane- en handelsspecialisten (het oude GATT) naar een grote internationale organisatie waar nu reeds 134 landen lid van zijn, en waar nog zo'n 30 andere landen lid van willen worden. De WTO heeft ook een veel breder mandaat gekregen. Er bestaan nu al regels over zulke uiteenlopende onderwerpen als telecommunicatie en intellectuele eigendomsrechten (octrooien, merken, etc). De nieuwe WTO-ronde die november dit jaar in Seattle van start moet gaan, zal nog meer onderwerpen aan het WTO-pakket kunnen toevoegen. Gesproken wordt bijv. over mededingingsrecht, investeringen en milieu. Arbeidsvoorwaarden en ontwikkelingsbeleid kunnen ook nog aan de orde komen.

Hoe komt het eigenlijk dat het werkterrein van WTO zich zo snel kan uitbreiden; zo snel, dat men nu soms over WTO spreekt als een 'wereldregering in spe'?¹

In het woud van internationale organisaties heeft WTO een belangrijke attractie: deze organisatie boekt resultaten. Daarvoor zijn in hoofdzaak twee redenen aan te wijzen: Overheden denken dat ze meer onderwerpen kunnen oplossen in WTO dan elders; en als ze eenmaal afspraken hebben gemaakt, dan kunnen ze op de naleving daarvan streng toezicht uitoefenen, in een multilateraal kader.

2. Het imago van een effectieve organisatie

a. Pakketovereenkomsten

Impasses die vooruitgang blokkeerden in internationale organisaties die zich slechts met één bepaald onderwerp bezig houden zijn in WTO-verband doorbroken, en wel omdat landen hier 'package deals' (pakketovereenkomsten) konden sluiten. Het klassieke voorbeeld is de wijze waarop in WTO-verband een akkoord werd bereikt over de bescherming van intellectuele eigendomsrechten.

Intellectuele eigendomsrechten vormden decennia lang een splijtzwam tussen ontwikkelingslanden en de rijkere wereld. De ontwikkelingslanden vonden dat de bescherming van intellectuele eigendom middels octrooien, merken en wat dies meer zij, een breed scala van essentiële producten veel duurder voor hen zou maken. Hun gedachten gingen daarbij uit naar medicijnen, leerboeken, software en industriële fabrikaten. Daar de meeste intellectuele eigendom in handen is van de rijkere wereld, meenden de ontwikkelingslanden dat een betere bescherming van die eigendom de rijkere wereld nog verder zou verrijken, terwijl hun economische ontwikkeling zou worden gefrustreerd.

De rijkere wereld achtte dit een eenzijdige benadering. Ook de ontwikkelingslanden konden profiteren van intellectuele eigendomsbescherming. Buitenlandse ondernemingen, bij voorbeeld, zouden gemakkelijker in een ontwikkelingsland investeren indien hun intellectuele eigendom daar beschermd was, en niet het risico liep gepiraateerd te worden. Zo zou, aldus de rijkere wereld, intellectuele eigendomsbescherming bijdragen aan technologieoverdracht van rijk naar arm.

Dit debat werd vele jaren gevoerd in de internationale organisatie die zich specifiek met vraagstukken van intellectuele eigendomsbescherming bezig houdt, de WIPO (World Intellectual Property Organisation), maar zonder enig resultaat. Het bleef een debat tussen doven. In het midden van de jaren '80 insisterden de rijkere landen dat intellectuele eigendom deel zou gaan uitmaken van de wereldhandelsronde die toen van start ging onder auspiciën van het GATT, de zgn. Uruguay-ronde. Na lang morren gingen de ontwikkelingslanden hiermee akkoord. Uiteindelijk, na ruim acht jaar onderhandelen, produceerde deze ronde in 1994 de nieuwe Wereldhandelsorganisatie (WTO). Een verdrag tot betere bescherming van intellectuele eigendom vormde een van de drie pijlers van de WTO.

Vanwaar die kennelijke ommezwaai van de ontwikkelingslanden? De verklaring is niet dat de ontwikkelingslanden geheel overtuigd raakten van het belang dat zij bij intellectuele eigendomsbescherming zouden hebben. Aannemelijker is dat ontwikkelingslanden die bescherming uiteindelijk wilden geven omdat ze dachten er iets voor terug te krijgen, namelijk een betere markttoegang voor hun textiel- en landbouwproducten in de rijkere wereld. Door markttoegang en intellectuele eigendomsbescherming te koppelen, leverde WTO een 'package deal' waarin voor ieder wat wils zat.²

b. Geschillenbeslechting

Er was nog een andere attractie om intellectuele eigendomsbescherming onder te brengen in het GATT, en later WTO-kader. De rijkere landen meenden dat ze hier-

door hun rechten onder een verdrag over intellectuele eigendomsbescherming konden afdwingen; dat ze een land dat zijn verplichtingen niet nakwam daadwerkelijk tot de orde zouden kunnen roepen. De WTO heeft immers een sterk ontwikkelde geschillenbeslechtsingsregeling (Ter vergelijking: sinds de Tweede Wereldoorlog werd geen enkel geschil over de naleving van een intellectuele eigendomsverdrag ooit uitgeprocedeerd in het kader van WIPO). En hoewel een actief toezicht op verdragsnaleving als een bedreiging kon hebben geklonken in de oren van ontwikkelingslanden, zagen ook zij een voordeel in de WTO-regeling. Geschillenbeslechting onder multilateraal toezicht leek een stuk aantrekkelijker dan voortdurende bilaterale conflicten over intellectuele eigendomsbescherming met machtige spelers als de Verenigde Staten en de (toen nog) Europese Gemeenschap, die er niet voor terugschrokken om unilateraal handelsbeperkingen in te stellen als ze hun zin niet niet kregen.³

Hoe wordt er dan geprocedeerd in de WTO?

Is een WTO-lid van mening dat een ander WTO-land zijn verplichtingen niet nakomt, dan kan dat klagende lid het geschil voorleggen aan het WTO- Geschillenbeslechtsingsorgaan. Het verwerende land heeft geen keus, en moet zich onderwerpen aan het oordeel van de WTO. Zulke geschillen tussen overheden worden in recordtijd uitgevochten, tot in twee instanties toe. Landen zijn verplicht om die uitspraken zo snel mogelijk op te volgen. Doen ze dat niet, dan kan het winnende land vergeldingsmaatregelen nemen. Dat wil zeggen dat het winnende land de handel kan gaan beperken van het verliezende land, om zo dat land onder druk te zetten om de illegaal verklaarde handelsrestricties alsnog in te trekken. Er is dan sprake van een handelsoorlog.

Zo'n oorlog is nu uitgebroken tussen de EU en de VS, over fruit. Ik doel op de *Bananen*-zaak. U herinnert zich de voorgeschiedenis. De VS hebben bij WTO geklaagd dat de handelspreferenties die de EU geeft aan de voormalige kolonies van met name Frankrijk en Engeland in strijd zijn met de beginselen van vrij handelsverkeer, ten koste van bananenuitvoer uit landen waar de Amerikaanse industrie belangen heeft (de zg. dollarbananen). De VS kregen meermalen gelijk bij de WTO.⁴ Daarop werd de EU verplicht om binnen redelijke termijn haar bananenregime aan te passen. De EU paste haar régime vorig jaar aan, maar de VS bleven van mening dat deze aanpassingen niet ver genoeg gingen.⁵ Vorige maand kregen de Amerikanen een machtiging van WTO om vergeldingsmaatregelen te nemen tegen de EU. De VS stelden invoerrestricties in op diverse Europese producten tot een waarde van zo'n USD 200 miljoen. De schade die individuele bedrijven in de EG lijden als gevolg van de Amerikaanse maatregelen is aanzienlijk. Nederland is hier buiten schot gebleven, omdat de VS het op prijs stellen dat Nederland het oneens was met de laatste herziening van het Europese bananenrégime.

Meer recent brak nog een nieuwe handelsoorlog uit. Het gaat opnieuw om een conflict tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten. Dit keer handelt het conflict over een Europees invoerverbod op vlees dat komt van vee dat met groeihormonen bewerkt is. De EU stelt dat die hormonen de gezondheid bedreigen. Volgens de VS zijn die zorgen schromelijk overdreven, en is er geen of onvoldoende wetenschappelijk bewijs dat deze hormonen schadelijk zijn voor de gezondheid. De VS hebben hun bezwaren voorgelegd aan de WTO, en in deze procedure tot in twee instanties gelijk gekregen.⁶ De EU blijft echter vasthouden aan haar bezwaren. Ze heeft het invoerverbod gehandhaafd terwijl ze naarstig op zoek is naar nieuw wetenschappelijk bewijs om dat invoerverbod alsnog te kunnen schragen. De Verenigde Staten pikken dat niet, en hebben een nieuwe reeks vergeldingsmaatregelen ingesteld op de invoer van Europese producten, welke als gevolg van WTO-arbitrage zijn teruggebracht tot een handelsvolume van zo'n USD 140 miljoen. Dit keer is Nederland de dans niet geheel ontsprongen. De uitvoer van Nederlandse fruitsappen wordt aan de Amerikaanse grens met strafheffingen van 100% geconfronteerd.

Als daar nog twijfel over bestond, dan illustreren de *Bananen- en Hormonen-* zaken hoe dwingend, om niet te zeggen agressief, in WTO wordt toegezien op de naleving van verdragen. Met deze rigoureuze vorm van geschillenbeslechting gaat WTO veel verder dan vrijwel elke andere internationale organisatie.

3. De realiteit van een internationale organisatie

Desalniettemin moeten deze attracties van WTO (doorbraken bij controverses middels 'package deals', en afdwingbaarheid van afspraken door middel van juridische procedures) niet worden overdreven. Ze maken WTO echt niet tot een 'wereldregering in spe'. Ik begin me eigenlijk zorgen te maken dat die attracties in hun tegendeel gaan verkeren, en tot nadelen verworden. Landen zouden wel eens te gemakkelijk kunnen gaan denken dat ze doorbraken in WTO kunnen forceren door middel van geschillenbeslechting; dat procederen in WTO een snellere en handiger manier is om lastige controverses op te lossen dan een open bespreking aan de onderhandelingstafel. Dat is zorgwekkend, want het ondermijnt de democratische controle over internationale samenwerking en regelgeving. Procederen is namelijk niet onderworpen aan parlementaire goedkeuring.

Alvorens nieuwe onderwerpen aan WTO toe te vertrouwen in de komende Millennium-ronde, moeten we daarom eerst vast stellen wat WTO wel en niet op een verantwoorde wijze kan verwezenlijken.

In essentie blijft WTO een internationale organisatie zoals vele andere. Het is een groot verband van zeer verschillende landen. Overeenstemming bereiken over moei-

lijke onderwerpen is daarom lastig. De verleiding is dan groot voor onderhandelaars om hun toevlucht te zoeken in algemene of compromis-formuleringen. Maar dat creëert grote problemen bij de uitvoering van die regels.

a. Regels verduidelijken is praktisch ondoenlijk

Landen zijn zeer terughoudend om aan een internationale organisatie als WTO bevoegdheden over te dragen om algemene regels nader uit te werken, en te verduidelijken.

Zo heeft WTO bijv. een mechanisme om WTO-instellingen nadere interpretaties te laten geven van verdragsregels. Met drie kwart meerheid kunnen de hoogste organen binnen de WTO, waarin alle leden vertegenwoordigd zijn, zulke nadere interpretaties geven. Maar er is uitdrukkelijk bepaald dat het hier alleen om verduidelijkende interpretaties kan gaan, en dat zulk een interpretatie niet zo ver mag gaan dat een overeenkomst wordt geamendeerd.⁷ Voor amenderingen gelden andere procedures, en zwaardere stemvereisten.⁸ In de praktijk is deze voorziening voor verduidelijkende interpretaties een dode letter gebleven.

Soms wordt er in een van de specifieke overeenkomsten ook wel gesproken over de mogelijkheid dat de WTO-leden een nadere uitleg geven aan een bepaald begrip.

Zo vinden we in de Overeenkomst over Subsidies in de goederensector een bepaling die aangeeft wanneer bepaalde subsidies geacht moeten worden ernstig nadeel te berokkenen aan andere WTO-leden. De Overeenkomst zei er dan meteen bij dat de WTO-leden dit begrip nog nader dienden te verduidelijken.⁹ De leden hebben dat ook geprobeerd. Het Subsidie-Comité benoemde een informele groep van experts, die in april vorig jaar 21 voorstellen formuleerde.¹⁰ Het voorstel van de experts haalde het niet. Het Subsidie-Comité nam in 1998 slechts 'nota' van de voorstellen.¹¹

Het is typerend dat de WTO-leden zelfs over zulk een technisch onderwerp niet in staat zijn om de WTO-verdragsregels te verduidelijken, ook waar duidelijk is dat verduidelijking hard nodig is. Een van de problemen is vermoedelijk dat, wanneer men na verloop van tijd over zo'n verduidelijking komt te spreken en er meningsverschillen blijken te zijn (en die meningsverschillen waren er ook in deze informele groep van experts¹²), er niet goed te onderhandelen valt. De Europese Unie kan dan bijv. niet zeggen tegen de VS, als u mijn interpretatie op dit punt deelt, geef ik toe op een andere tekst in deze Overeenkomst (of krijgt u een extra tariefconcessie, op grapefruit bijvoorbeeld).

b. Moeizame nieuwe regelgeving

Niet alleen is het vrijwel ondoenlijk gebleken om WTO-verdragsregels te verduidelijken. Het is ook erg moeilijk gebleken voor WTO-landen om bestaande regels te herzien, of om zichzelf een termijn te stellen om over bepaalde onderwerpen nieuwe regels vast te stellen.

Zo werd in de GATS-overeenkomst, de overeenkomst betreffende de handel in diensten, bepaald dat er voor 1 januari 1998 nieuwe regels in werking moesten treden over vrijwaringsmaatregelen.¹³ Vrijwaringsmaatregelen zijn beschermende maatregelen die een land mag nemen om een binnenlandse industrie te beschermen tegen concurrentie van buitenlandse concurrenten, als die concurrentie te heftig wordt.¹⁴ Een vrijwaringsmaatregel kan de toegang van een buitenlandse concurrent tot een bepaalde markt een aantal jaren blokkeren, of een aantal jaren aan een extra belasting onderwerpen. Vrijwaringsmaatregelen zijn controversieel, omdat ze eigenlijk een terugkeer naar protectionisme betekenen: de internationale concurrentie wordt immers een halt toegeroepen. Die voortdurende controverse verklaart wellicht waarom de WTO-landen bijna anderhalf jaar na dato nog steeds geen nieuwe regels hebben weten vast te stellen op dit punt.¹⁵

Nog een voorbeeld: De geschillenbeslechtsingsregeling in WTO zou grondig moeten zijn herzien voor 31 december 1998 en tijdens de komende Ministeriële Conferentie in Seattle zouden de WTO-leden een beslissing moeten nemen over het 'voortbestaan, de aanpassing of de beëindiging van die regels'.¹⁶ Van die grondige herziening is nog niet veel terecht gekomen. De termijn van 31 december jl. werd verlengd tot juli 1999, en ook die termijn werd niet gehaald. De meeste landen hebben slechts op detailpunten commentaar geleverd. Sommigen vonden het bij nader inzien te vroeg om binnen vier jaar al over amenderingen van dit verdrag na te denken. Een gunstige uitzondering vormt de EU, die wel een reeks --soms fundamentele-- voorstellen heeft gedaan.¹⁷ Er is echter weinig kans dat de WTO-leden die voorstellen later dit jaar serieus zullen overwegen. Naar verluidt zouden sommige landen zich nu op het standpunt stellen dat een grondige herziening van de geschillenbeslechtsingsregeling maar het beste kan wachten op de afloop van de Millennium-ronde.

Deze voorbeelden illustreren het algemene ervaringsfeit dat het aannemen van nieuwe regels in de WTO, net zoals vroeger in het GATT, slechts zeer sporadisch gebeurt, eigenlijk alleen aan het einde van een nieuwe onderhandelingsronde. Tussen twee rondes kan gemakkelijk 10 of 15 jaar zitten.

4. De verleidingen en gevaren van effectieve geschillenbeslechting

Van verduidelijkingen of herzieningen van WTO-regels valt dus niet veel te verwacht-

ten. Nu de WTO-geschillenbeslechtsprocedure zo dwingend werkt ontstaat dan een natuurlijke neiging om meningsverschillen over onduidelijke regels dan maar uit te procederen. Dat is echter zeer problematisch.

De WTO-landen hebben uitgesproken dat ze geen avontuurlijke uitspraken van WTO-tribunalen verwachten. In het WTO-verdrag over geschillenbeslechting valt te lezen dat uitspraken niets kunnen toevoegen aan de rechten en verplichtingen van de WTO-partijen, en daar ook niet iets aan kunnen afdoen.¹⁸ WTO-tribunalen mogen dus niets meer doen dan de regel toepassen, domweg toepassen zou je bijna zeggen. Groot belang wordt in dit verdrag ook gehecht aan de rechtszekerheid, aan de voorspelbaarheid van uitspraken.¹⁹

Maar zo werkt het natuurlijk niet in de praktijk. Wanneer een geschillenbeslechter geconfronteerd wordt met een conflict, dan moet hij algemeen gestelde regels interpreteren. Hoe algemener de regel gesteld is, hoe meer beoordelingsruimte aan de geschillenbeslechter wordt gelaten, en hoe onvoorspelbaarder ook het resultaat wordt -- alle goede bedoelingen en beginselen ten spijt.

Kortom, compromissen of vaagheden in WTO-teksten werken dus verrassingen bij geschillenbeslechting in de hand. En die verrassingen kunnen niet zo maar terzijde worden gelegd, of opnieuw worden uitonderhandeld. Met name als het eisende land in zo'n WTO proces heeft gewonnen krijgt het vergaande rechten om zijn wil door te zetten, zoals de *Bananen-* en de *Hormonen-* zaken laten zien. En die rechten geeft dat land natuurlijk niet gemakkelijk op. Tegelijkertijd is ook duidelijk dat teveel verrassingen in de 'rechtspraak' de acceptatie en legitimatie van WTO zal ondermijnen.

Men bedenke: een WTO-verdrag komt tot stand na brede onderhandelingen, waarin steeds meer belanghebbenden participeren. Zulk een verdrag wordt in de meeste landen ter goedkeuring voorgelegd aan een parlement. Een uitspraak van een WTO-tribunaal daarentegen krijgt automatisch rechtskracht, tenzij er in hoogst uitzonderlijke gevallen een consensus onder de WTO-landen zou ontstaan – dus inclusief de stem van het winnende land!—om die uitspraak omver te werpen.²⁰ (Dat is zo uitzonderlijk omdat het winnende land er alle belang bij heeft om die uitspraak wel rechtskracht te geven). Parlementen komen er dus bij geschillen niet aan te pas. Sterker nog, die geschillen worden achter gesloten deuren tussen de strijdende en direct belanghebbende overheden, buiten aanwezigheid van ieder ander (dus ook buiten aanwezigheid van burgers of andere overheden) uitgevochten.²¹ Die uitspraken komen dus tot stand in een klein en besloten circuit, zonder enige democratische goedkeuring.

Deze beschrijving lijkt demagogisch. Het is toch altijd zo dat rechtspraak zich aan uitdrukkelijke parlementaire goedkeuring onttrekt? Dat hoort bij de scheiding der

machten. Het is toch ook zo dat alle rechtspraak in zekere mate 'rechtsvinding' inhoudt? Dat is ook onvermijdelijk gezien het complexe karakter van regelgeving in de huidige samenleving, zowel op nationaal als internationaal niveau. In een internationale organisatie zoals WTO, die een grote verscheidenheid aan lidstaten herbergt, kunnen verdragsregels niet de bijzonderheden van alle participerende nationale juridische systemen weerspiegelen. Dat is een van de redenen waarom een zekere mate van abstractie in de regels, en derhalve ook zekere verrassingen, onvermijdelijk zijn in geschillenbeslechting. Maar dat maakt WTO geschillenbeslechting niet noodzakelijkerwijs ondemocratisch.

Er zijn echter grenzen, indien men een minimum aan legitimatie wil bewaren voor de WTO als geheel,²² en voor de WTO-geschillenbeslechtingsprocedures in het bijzonder. De regelgever moet een rechter in staat stellen om die grenzen in acht te nemen. Daarbij kan een regelgever niet volstaan met de instructie aan een geschillenbeslechter dat deze niets mag afdoen, of toevoegen aan de rechten en verplichtingen van de partijen bij een verdrag.²³ Een geschillenbeslechter kan die instructie enkel uitvoeren wanneer de (verdrags)regel voldoende duidelijk, dan wel voldoende compleet is.

Daarom rust er een zware verantwoordelijkheid op WTO-onderhandelaars. Zoals ik heb laten zien, is het praktisch ondoenlijk om WTO-regels te verduidelijken nadat ze eenmaal zijn aangenomen, en duurt het lang voordat WTO-regels worden vernieuwd. De onderhandelaars moeten er dus voor zorgen dat de regels die ze ontwerpen, en die ze ter goedkeuring voorleggen aan nationale parlementen, de WTO-tribunalen voldoende aanknopingspunten bieden voor het doen van voorspelbare uitspraken gedurende een behoorlijk aantal jaren.

Daarbij komt dat de maatschappelijke tolerantie voor creatieve rechtsvinding door WTO-tribunalen bepaald minder groot is dan de ruimte die aan nationale rechters, of het Europese Hof van Justitie, bij tijd en wijle wordt gelaten.²⁴ Die beperkte tolerantie heeft niet alleen te maken met ongenoegens over de wijze van geschillenbeslechting. Het doet het imago van de organisatie geen goed dat WTO-leden hun geschillen nog steeds achter gesloten deuren uitvechten. Toch, ook wanneer die deuren eindelijk opengaan, en de rechtspraak van WTO professioneler wordt,²⁵ dan nog zal de tolerantie voor grensverleggende uitspraken in WTO beperkt blijven. Dat heeft te maken met het karakter van de organisatie, die gebaseerd is op samenwerking tussen zeer verschillende soevereine staten.²⁶ Rechterlijk activisme zal uiteindelijk op grote weerstand stuiten, want dat komt neer op bevoegdheidsoverdracht aan WTO. Daarvoor is de tijd en de organisatie niet rijp.

De WTO-tribunalen zelf lijken de eersten te zijn die zich rekenschap geven van hun beperkte rol. Het WTO-Beroepsorgaan benadrukt keer op keer dat het bij de beslechting van geschillen zo dicht mogelijk bij de tekst van de WTO-verdragen wil blijven.²⁷

Dat is een juridische manier om uit te drukken dat het Beroepsorgaan slechts de wil van de WTO-landen wil vertolken.

Maar, en zo kom ik terug bij mijn thema, dan moeten die landen hun wil wel kenbaar hebben gemaakt. Zo niet, dan is het beroep van WTO-tribunalen op de tekst van een verdrag een loos gebaar. Als de teksten onduidelijk zijn, zijn het de WTO-tribunalen die een antwoord verzinnen. Ze drijven dan af van afspraken die democratisch zijn goedgekeurd. WTO-recht wordt dan een keizer zonder kleren.

Ik zal hier met één voorbeeld illustreren waarom de bestaande WTO-regels teveel ruimte voor verrassingen openlaten.

Parallel-invoer

Toen de WTO in 1995 in werking trad, werden er twee nieuwe terreinen aan het oude GATT, de bestaande overeenkomst over de handel in goederen, toegevoegd: de handel in diensten, en de bescherming van intellectuele eigendom. Zo kwam het WTO bouwwerk op drie pijlers te rusten: uitgedrukt in Engelse acroniemen GATT, GATS en TRIPS.

Krachtens de TRIPS-overeenkomst is elk WTO-land verplicht om, zij het soms na een overgangsperiode, een minimum-bescherming te geven aan houders van octrooiën, merken, auteursrechten, etc. Eén onderwerp bleek echter onoplosbaar voor de onderhandelaars. Zij konden het niet eens worden over de vraag wanneer de houder van zulk een recht niet langer de verkoop of invoer van een product kan tegenhouden.

Stel een fabrikant van brillen in Oostenrijk besluit om een partij brillen voor een spotprijs te verkopen in Bulgarije. (Bulgaren, zo denkt onze fabrikant, hebben immers minder geld aan brillen te besteden dan Oostenrijkers). Nu is er een handige tussenhandelaar die als volgt redeneert: ik koop de brillen op in Bulgarije, voer ze opnieuw in Oostenrijk in, en verkoop ze daar onder de gebruikelijke prijs die de oorspronkelijke fabrikant berekent. Dank zij deze parallel-invoer zou de tussenhandelaar een mooie winstmarge kunnen realiseren. Maar dat zint de Oostenrijker natuurlijk helemaal niet, want die parallel-invoer ondermijnt zijn hogere prijsbeleid in Oostenrijk. De rechtsvraag is nu of de Oostenrijker met een beroep op zijn Oostenrijks merkrecht de invoer van de partij brillen uit Bulgarije kan tegenhouden.

Als deze casus zich zou hebben afgespeeld binnen de grenzen van de EU, zou het antwoord duidelijk zijn geweest. Stel de Oostenrijker zou de brillen tegen een zacht prijsje hebben afgezet in een lage prijzenland als Griekenland, dan zou hij parallelinvoer van die brillen naar Oostenrijk niet hebben kunnen tegenhouden met een beroep op zijn Oostenrijks merkrecht. Volgens vaste rechtspraak van het Europese

Hof prevaleert hier het beginsel van vrij goederenverkeer binnen de EU: de Oostenrijker heeft zijn winst op deze partij brillen een keer gepakt in Griekenland, en kan de verkoop van deze partij niet verder beperken.

Is dat nu anders wanneer die partij brillen buiten de EU is afgezet? Nee, dat is niet anders, zeggen sommigen, want Bulgarije is WTO-lid, en het gaat bij WTO toch ook om de vrije handel in goederen. De Oostenrijker moet de parallelinvoer van die brillen dus niet kunnen tegenhouden als die brillen uit Bulgarije komen. Oneens, zeggen anderen. Het vrijhandelsbeginsel in de EU is veel verder ontwikkeld dan in WTO. De handelsrelatie tussen Griekenland en Oostenrijk (beide EU-lid) kan daarom niet worden vergeleken met de relatie tussen Bulgarije en Oostenrijk. Daarom moet het nog steeds mogelijk zijn voor de Oostenrijker om die parallelinvoer van zijn brillen uit Bulgarije te verbieden. Het op de markt brengen van de brillen in Bulgarije put zijn Oostenrijks merkrecht niet uit.

Bij die laatste, restrictieve opvatting sloot het Europese Hof van Justitie zich aan in het geruchtmakende *Silhouette*-arrest.²⁸ Volgens het Europese Hof zijn de handelsrelaties tussen EU-landen onderling inderdaad anders van aard dan met derde landen. De controverse hierover is nog niet verstomd. De implicaties van *Silhouette* gaan veel verder dan de handel in brillen, of de handel tussen Oostenrijk en Bulgarije. Het gaat hier om de handel in allerlei merkproducten, van parfums tot jeans tot medicamenten. Het gaat hier om de handelsrelaties van de EU met veel derde landen, waar voor bepaalde producten een ander prijspeil kan heersen. Bovendien heeft deze rechtspraak ook een signaalfunctie voor andere intellectuele eigendomsrechten, zoals octrooien en merken.

Sommige lidstaten menen dat *Silhouette* een ongezonde beperking van de vrije handel instelt, waardoor het prijspeil binnen de EU betrekkelijk hoog blijft, en dit ten nadele van de consument. Zij zoeken naar nieuwe wetgeving om *Silhouette* ongedaan te maken.²⁹ Andere tegenstanders trekken in twijfel of het Europese Hof het juridisch wel bij het rechte eind had in *Silhouette*, of ze proberen deze uitspraak van andere gevallen te onderscheiden.³⁰ Nog andere tegenstanders van de *Silhouette*-leer hebben zich afgevraagd of het niet sneller kan via een WTO-geschillenbeslechtingsprocedure, waarin deze handelsbarrières tegen parallel-invoer aan de kaak worden gesteld.

Wat zegt nu de TRIPS-overeenkomst op dit punt? Die zegt dat WTO-leden over parallelinvoer, over de uitputting van intellectuele eigendomsrechten, geen geschillen zullen aanspannen onder deze WTO-overeenkomst.³¹ Die bepaling lijkt op een 'agreement to disagree'. Dat zou betekenen dat het de EU vrijstaat om de parallelinvoer van Oostenrijkse brillen toe te staan of niet. Dat zou dan een beleidskeuze van de Europese Unie zijn, die niet door andere WTO-landen kan worden aangevochten. Alleen, zo helder is dit allemaal niet.

De formulering van dit 'agreement to disagree' laat ruimte open voor debat. Volgens sommigen blijft het nog steeds mogelijk om het beleid van een WTO-lid ten aanzien van parallelinvoer te toetsen aan andere WTO-regels, met name de regels van het GATT ten aanzien van de handel in goederen. Zij menen, principieel, dat de interpretatie van de TRIPS-regels over intellectuele eigendomsbescherming onderworpen is aan het beginsel van vrij handelsverkeer. Dat beginsel zien zij als het hoofdbeginsel, het overkoepelend beginsel van de WTO. Op grond van dat beginsel betogen zij dat WTO-leden parallelinvoer moeten toestaan. De uitspraak van het Europese Hof in de *Silhouette*-zaak zou dan, bij toetsing door een WTO-tribunaal, op de helling gaan.

Elders heb ik betoogd dat, alles in ogenschouw nemend, het WTO-recht geen verplichting inhoudt ten aanzien van parallelinvoer. Landen kunnen nog steeds hun eigen beleid kiezen.³² Maar dat is mijn mening. Die mening wordt niet door iedereen gedeeld. Ontstaat er een geschil dan zal een WTO-tribunaal hier de knoop moeten doorhakken.³³ Dat zal ongetwijfeld een mooie rechtszaak worden. Maar is dit een goede zaak?

Ik meen stellig van niet. Het is zonder meer een slechte zaak voor ondernemingen en consumenten dat de ontwerpers over zulk een principiële vraag als de verhouding tussen de pijlovereenkomsten van WTO geen duidelijkheid hebben gecreëerd. Het is een slechte zaak dat zij geen uitsluitel hebben gegeven over de beleidsmatige vraag of de vrije handel het hoogste goed is voor de WTO-leden, waartegen alle afspraken die binnen WTO worden onderhandeld uiteindelijk moeten worden afgemeten. Die vragen moeten de onderhandelaars van de komende Millennium-ronde zelf ten gronde bespreken en uitonderhandelen, zeker wanneer zij nieuwe onderwerpen zoals mededingingsrecht of milieubescherming gaan aanpakken.

5. Aanbevelingen voor een nieuwe Ronde

Wat betekent dit alles nu voor de WTO, aan de vooravond van een nieuwe onderhandelingsronde?

Je zou kunnen zeggen: De problemen met vaagheden en compromis-formuleringen in WTO ontstaan pas echt doordat die geschillenbeslechting zo streng, zo agressief geregeld is. Die problemen kunnen dus worden opgelost als we de geschillenbeslechtingsprocedure van WTO verzachten, en weer wat diplomatieker maken. Ik denk niet dat dat de oplossing is. Het is niet realistisch te denken dat de grote spelers zoals de VS en de EU dat zouden aanvaarden. Zo'n afzwakking van een uniek rechtshandhavingsmiddel in de internationale gemeenschap zou naar mijn mening ook een groot verlies zijn. Dank zij de WTO zijn we een stuk verder gekomen in het internationale

rechtsleven: afspraken betekenen meer, omdat landen er beter aan gehouden kunnen worden.

Als alternatief zou men kunnen denken: geef het WTO-Secretariaat meer bevoegdheden om tussentijds regels te verduidelijken, vergelijkbaar met de bevoegdheden die de EG-Commissie heeft. Zoals bekend heeft de EG-Commissie de exclusieve bevoegdheid om voorstellen voor nieuwe wetgeving aan de Raad en het Parlement te doen, kan zij aanbevelingen doen, publiceert zij bekendmakingen over de toepassing van het EG-recht, heeft ze zelfs de bevoegdheid om Lidstaten voor het Hof te dagen op grond van Verdragsinbreuken.³⁴ De rol van het WTO-Secretariaat kan echter niet worden vergeleken met die van de EG-Commissie. Formeel heeft het Secretariaat geen bevoegdheid om nieuwe initiatieven voor te stellen, of om bestaande regels nader te verklaren. Het is onwaarschijnlijk dat de leden het WTO-Secretariaat op korte termijn belangrijk nieuwe bevoegdheden zullen geven. Hoewel het Secretariaat achter de schermen behoorlijk veel invloed kan uitoefenen, geeft het dit publiekelijk niet toe.³⁵ WTO-leden houden ervan te benadrukken dat de WTO een 'Member-driven' organisatie is. De WTO is echt een heel ander fenomeen dan de EG.

Een ander alternatief zou zijn om het maken van nieuwe regels aan kortere termijnen kunnen binden, en proberen die termijnen dwingender voor te schrijven dan nu het geval is. Ik sluit niet uit dat hier enige verbetering mogelijk is, maar veel vooruitgang langs deze weg zie ik vooralsnog niet. Er is namelijk een belangrijke institutionele beperking: WTO is een 'gewone' internationale organisatie, die gebaseerd is op het beginsel van samenwerking. Consensus is dus het uitgangspunt bij nieuwe regelgeving. Nu zijn er verschillende manieren denkbaar om zware consensus-vereisten te omzeilen. Zo zouden nieuwe onderwerpen kunnen worden onderhandeld in de vorm van een zgn. plurilaterale overeenkomst, zoals de WTO-overeenkomst over Overheidsaankopen, die enkel de landen bindt die hierbij partij zijn. Die methode helpt echter niet om bestaande WTO-regels te herzien, en dient ook een uitzondering te blijven indien men het multilaterale karakter van de WTO wil handhaven.

Ik denk daarom dat de oplossing een andere is. In het licht van:

- de institutionele beperkingen van een internationale organisatie die gebaseerd is op samenwerking tussen een grote, heterogene groep van landen
- het trage tempo van WTO-regelgeving,
- de praktische onmogelijkheid om WTO-regels tussentijds te verduidelijken, en
- tegelijkertijd het verstreckende toezicht op de naleving van die regels,

moet de kwaliteit van de WTO- regelgeving omhoog. Mijn aanbevelingen zijn als volgt.

Ten eerste, onderhandelaars moeten niet te snel denken dat ze een werkbare afspraak hebben. De afspraken moeten voldoende duidelijk zijn. Controverses of moeilijkheden die men vooraf kan verwachten bij de toepassing van een WTO-regel moeten bij de kop worden gepakt, en niet open worden gelaten. Indien WTO-normen niet effectief kunnen werken zonder complementaire maatregelen, zoals nationale toezichtsmechanismen, dan dient het WTO-verdrag de leden te verplichten die maatregelen te nemen.

Ten tweede, de beleidscontext waarin een WTO-regel wordt toegepast moet beter worden aangegeven. Gaat het beginsel van betere markttoegang altijd voor, of zijn andere doelstellingen (zoals bescherming van intellectuele eigendom, van milieubescherming) evenwaardig?

Ten derde, wanneer onderhandelaars ergens niet uitkomen, kan het beter zijn zulk een 'agreement to disagree' op te schrijven – ook al is dat bijna tegennatuurlijk voor een succesvol onderhandelaar. Een manier om dat te doen is te bepalen dat over zo'n controversieel punt in WTO niet geprocedeerd mag worden. Dat moet dan nog wel beter worden opgeschreven dan de formulering in de TRIPS-overeenkomst ten aanzien van parallel-import.

Zoals gezegd is de verwachting dat een nieuwe Millennium-ronde van start gaat in de WTO aan het einde van dit jaar. Ook al wordt die ronde dan niet gelanceerd, dan nog zullen vanaf 1 januari 2000 onderhandelingen moeten beginnen volgens de 'built-in agenda' in een aantal bestaande WTO-overeenkomsten (bijvoorbeeld over landbouw, intellectuele eigendom, en diensten). Ik doe een dringende oproep aan de onderhandelaars dat zij zich rekenschap geven van hun grote verantwoordelijkheden bij de formulering van nieuwe regels over nieuwe onderwerpen, en bij de herziening van bestaande regels.

Zelfs als de WTO niet een wereldregering wordt op korte termijn, en ik denk van niet, dan nog moet het de komende jaren een verantwoordelijke organisatie zijn. Verantwoordelijkheid betekent dat de WTO-onderhandelaars er zoveel mogelijk voor moeten zorgen dat parlementen, burgers en ondernemingen vooraf kunnen verifiëren wat de implicaties van WTO-regels zijn. Dat is een minimum-vereiste nu de WTO zich aan het omvormen is van een handels- en douane-organisatie naar een organisatie die zich steeds meer bezig houdt met binnenlands-politieke vraagstukken zoals milieu, volksgezondheid, investeringen en het commercieel gedrag van ondernemingen.

Mijn conclusie is dan ook dat de WTO betere regels nodig heeft voor het nieuwe millennium.

Ik ben hiermee aan het einde gekomen van het zakelijk gedeelte van mijn rede.

Rest mij nu de minstens zo aangename taak om een dankwoord uit te spreken aan diverse personen die mij geholpen hebben bij de beklimming van dit spreekgestoelte.

Om te beginnen past natuurlijk een woord van dank aan het College van Bestuur van deze Universiteit, en aan het Bestuur van de Faculteit Rechtsgeleerdheid voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik dank met name ook de Rector Magnificus, Professor Wagenaar, voor het bijzondere welkomstwoord dat hij zojuist tot mij gericht heeft.

Omdat een aantal van de aanwezigen het Nederlands onvoldoende machtig is, en ik hun geduld nu lang genoeg op de proef heb gesteld, vervolg ik mijn dankwoord in andere talen.

I have been extremely fortunate in my academic activities to have received the encouragement and friendship of a number of outstanding individuals.

To start with, I should like to pay tribute to a quartet of Professors, who appeared early on in my academic life, and address them in chronological order of appearance:

Professor Henry Schermers, dear Hein:

While you were still at the University of Amsterdam, you took me under your wings. As many students over the years in Amsterdam and Leyden can attest, that was a privilege. You sparked my interest in international organizations, and in the GATT in particular. And you then made sure that I could continue my studies in the United States with the leading authority on GATT law.

Professor Jackson, dear John

And what a pleasure it was to become your student and assistant at the University of Michigan, on two different occasions. You really opened my eyes to the fine points of trade law. Equally important, you also sensitized me to the question what law could reasonably achieve. I am so happy that you and Joan could be here today.

Professor Bourgeois, dear Jacques

After my American years, I came back to Europe and was lucky to be picked by you as your stagiaire in the EC Commission's Legal Service. You set an example for me as a practicing trade lawyer. You also encouraged me in your other capacity as a professor of law. In fact, you suggested the topic for my doctoral dissertation.

Professor Lauwaars, beste Richard

The chronology fails me here, as I knew you already in my Amsterdam student days, where you reviewed my first publication, an analysis of the GATT. We also were together in Michigan, where you taught me European law. But, of course, I first and foremost recall your rôle as academic supervisor of my doctoral dissertation on trade law, which I wrote after my return to the Netherlands. You taught me important values in legal analysis and elsewhere: rigour, consistency and commitment.

To continue with this chronology, while keeping my academic interests, my main activity over the past twenty years or so has been the practice of law. Here I have been fortunate as well to work with splendid individuals, who have impressed and inspired me with their dedication to the law. I am happy to see many friends and colleagues here today. Among them I should like to salute two of my partners, *Professor Martijn van Empel* and *Onno Brouwer*, who have cleared my path to Leyden across the many commitments that practicing lawyers have.

And then there is Leyden.

Dear Professor Slot, beste Piet-Jan

I would not be at this University without your personal encouragement and interest. I also would not enjoy Leyden half as much without your drive, wit and human perspective. You create the right challenge for your colleagues and students.

Dear colleagues

Because of my work in Brussels, I am not as often in Leyden as I would like to be. But I am grateful for your interest and open exchange whenever we do meet.

Dear students

Almost last but certainly not least. I have much enjoyed your active and stimulating participation in my lectures. WTO law is becoming rather more alive for me because of you, and I very much appreciate that. I look forward to more spirited debates.

I started with a male quartet, et j'aimerais terminer en saluant un quatuor de femmes qui m'est très cher, et qui m'a regardé avec de grands yeux cette après-midi: ma mère *Louise*, ma belle-mère *Andrée*, ma fille *Delphine* et ma femme *Dominique*. C'était bien ça, une cérémonie à la Hollandaise.

Ik heb gezegd.

* *
*

Noten

- 1 Zie bijv. Trade: *At Daggers Drawn*, The Economist, May 8-14, 1999, op p. 22.
- 2 Controversieel bleef of de ontwikkelingslanden door deze koppeling niet gedwongen werden iets te aanvaarden (intellectuele eigendomsbescherming) dat eigenlijk tegen hun belangen indruiste. Alzo betoogde onder meer Alexander tijdens zijn oratie aan de Universiteit van Amsterdam in 1993. Zie Alexander, DE BETREKKELIJKE WAARDE VAN DE INTELLECTUELE EIGENDOM OF DE KOFFIVEILINGEN DER NEDERLANDSCHE HANDELSMAATSCHAPPY (1993). Hij betichtte de rijke wereld van neo-kolonialisme. Hiertegen keerde de huidige orator zich, zonder overigens de gevoeligheden van deze koppeling te miskennen. Zie Bronckers, *De Twist rond TRIPS: Intellectuele Eigendomsbescherming in Ontwikkelingslanden, tevens een bespreking van de oratie van prof. mr W. Alexander*, 43 SOCIAAL-ECONOMISCHE WETGEVING 623-640 (1995).
- 3 Zie ook nog Bronckers, The Impact of TRIPS: Intellectual Property Protection in Developing Countries, 31 COMMON MARKET LAW REVIEW 1245, 1274-1278 (No. 6, 1994).
- 4 Zie laatstelijk WTO Appellate Body, 'European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas', adopted on 25 September 1997, WT/DS27/AB/R.
- 5 Zie WTO Arbitrators Report, 'European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas', Recourse to Arbitration by the European Communities under Article 22.6 of the DSU', issued on 9 April 1999, WT/DS27/ARB.
- 6 Zie WTO Appellate Body, 'European Communities - Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)', adopted on 13 February 1998, WT/DS/26/AB/R-WT/DS48/AB/R.
- 7 Zie Art. IX.2 WTO Overeenkomst.
- 8 Zie Art. X WTO Overeenkomst.
- 9 Zie voetnoot 62 bij de WTO Subsidie-Overeenkomst.
- 10 Zie voor de laatste versie van hun voorstellen WTO Doc. G/SCM/W/415/Rev. 2 (15 May 1998).
- 11 Zie de beslissing van het Subsidie-Comité tijdens de vergadering van 23 en 24 april 1998, zoals gerapporteerd in WTO Doc. G/L/267, op p. 2 (5 November 1998).
- 12 Zo bestonden er meningsverschillen in de groep over de allocatie van een subsidie over verschillende jaren, en de waarde van geld in de tijd gemeten. Zie het eerder geciteerde rapport, §17-27.
- 13 Zie Art. X.1 GATS.
- 14 Vrijwaringsmaatregelen, waarvan toen nog alleen sprake was in de goederensector, vormden het eerste handelsrechtelijke onderwerp waarover deze orator de academische pen voerde. Zie Bronckers, SELECTIVE SAFEGUARD MEASURES IN MULTILATERAL TRADE RELATIONS: Issues of Protectionism in GATT, European Community and United

- States Law, 306 p. (Kluwer, 1985).
- 15 Voor een completer beeld van de controverses waartoe vrijwaringsmaatregelen in de dienstensector aanleiding kunnen geven zie Messerlin & Tharakan, *The Question of Contingent Protection*, Hoofdstuk 5, te verschijnen in een eerstvolgend nummer van THE WORLD ECONOMY.
 - 16 Zie de beslissing terzake aangenomen aan het einde van de Uruguay Ronde.
 - 17 Zie *Discussion Paper from the European Communities. Subject: Review of the Dispute Settlement Understanding (DSU)*, Brussels, 21 October 1998, gepubliceerd op <http://euro-pa.eu.int/comm/dg01/0212dstl.htm> (print 070799).
 - 18 Zie Art. 3.2 en 19.2 DSU.
 - 19 Zie eveneens Art. 3.2 DSU.
 - 20 Zie Art. 16.4 en 17.14 DSU.
 - 21 Zie Art. 14 en 18 DSU. De beperkingen die gelden voor interventies van andere WTO-leden in geschillenbeslechtingprocedures zijn bekritiseerd door Rosas, *Joinder of Parties and Third Party Intervention in WTO Dispute Settlement*, te verschijnen in de conferentiebundel van een congres georganiseerd door de Universiteit van Amsterdam in mei 1999 over IMPROVING WTO DISPUTE SETTLEMENT PROCEDURES: PROBLEMS AND LESSONS IN THE PRACTICE OF OTHER INTERNATIONAL COURTS AND TRIBUNALS (Weiss & Kuyper eds., Cameron & May, London). Volgens het Appellate Body hebben panels discretie om zgn. *amicus curiae* briefs van NGOs toe te laten. Zie WTO Appellate Body, '*United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*', adopted on 25 November 1998, WT/DS58/AB/R, para. 110.
 - 22 Zie hierover de belangwekkende bijdrage van Howse, *The Legitimacy of the World Trade Organisation*, te verschijnen in THE LEGITIMACY OF INTERNATIONAL INSTITUTIONS (Coicaud & Heiskanen eds., United Nations Press, 2000).
 - 23 Zie, *supra*, tekst bij noot 18.
 - 24 Er zijn momenten geweest waarop rechters van het Hof van Justitie de rol van de rechtspraak met enige trots konden beschrijven als de 'motor' van het Europese integratieproces. Zie bijv. Lecourt, *L'EUROPE DES JUGES* (Bruylant, 1976). Op andere momenten is rechterlijk activisme bij het Europese Hof zwaar onder vuur komen te liggen. Zie bijv. Rasmussen, *ON LAW AND POLICY IN THE EUROPEAN COURT OF JUSTICE: A COMPARATIVE STUDY ON JUDICIAL POLICY MAKING* (Nijhoff, 1986). Dit debat blijft trouwens niet beperkt tot juridische kringen, doch wordt ook op politiek niveau gevoerd. Zo lopen leden van de Conservatieve partij in het VK regelmatig storm tegen de 'integrationist tendenties' van het Europese Hof. Zie Young, *THIS BLESSED PLOT: BRITAIN AND EUROPE FROM CHURCHILL TO BLAIR* 401–403 (MacMillan, 1999).
 - 25 Zie bijv. het voorstel van de EU om de huidige panels, die in eerste instantie over een geschil oordelen, en per geschil worden samengesteld uit parttime diplomaten of deskundigen, bijgestaan door het Secretariaat, te vervangen door een permanente pool van recht-

- sprekers. Zie de voorstellen genoemd, *supra*, noot 17. Dit voorstel verdient navolging.
- 26 Zie Jackson & Crowley, *WTO Dispute Panel Deference to National Government Decisions: The Misplaced Analogy to the U.S. Chevron Standard-of-Review Doctrine*, in *INTERNATIONAL TRADE LAW AND THE GATT/WTO DISPUTE SETTLEMENT SYSTEM* 187, 209-210 (Petersmann ed. Kluwer, 1997).
 - 27 Zie bijv. WTO Appellate Body, '*United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*', *supra* noot 21, para. 114.
 - 28 Zie HJEG, *Silhouette v. Hartlauer* (C-355/96), arrest van 16 juli 1998.
 - 29 Zie bijv. de samenvatting die de Commissie gaf van hoorzittingen die zij onlangs over dit onderwerp organiseerde op 26 en 28 april 1999, gepubliceerd op <http://europa.eu.int/comm/dg15/en/intprop/indprop/185.htm> (print, 070799).
 - 30 Zie de opmerkelijke uitspraak van Judge Laddie, in de zaak *Davidoff v. A&G Imports* (CH 1998 D No 4517), issued on 18 May 1999, waarin hij openlijk het *Silhouette*-arrest in twi-
fel trekt ('*Silhouette* has bestowed on the trademark owner a parasitic right to interfere with the distribution of goods which bears little or no relationship to the proper functioning of the trademark right. It is difficult to believe that a properly informed legislature intended such a result'). Judge Laddie gaf aan dat hij een prejudiciële vraag over deze kwestie aan het Europese Hof van Justitie zou stellen. Inmiddels toont het Hof geen enkele neiging om terug te komen op de *Silhouette*-leer. Zie HJEG, *Sebago v. GB-Unic* (C-173/98), arrest van 1 juli 1999.
 - 31 Zie Art. 6 TRIPS.
 - 32 Zie Bronckers, *The Exhaustion of Patent Rights under WTO Law*, 32 JOURNAL OF WORLD TRADE 137-159 (No. 5, 1998).
 - 33 Het Beroepsorgaan heeft die knoop al moeten doorhakken waar het ging om de verhouding tussen de GATT en de GATS overeenkomsten, in de *Bananen*-zaak, *supra* noot 4, para. 221. Het Beroepsorgaan oordeelde dat die twee overeenkomsten naast elkaar op hetzelfde feitencomplex konden worden toegepast. Naar mijn mening ligt de verhouding tussen de GATT en de TRIPS-overeenkomst principieel anders, en kunnen deze twee overeenkomsten niet tegelijkertijd worden toegepast. Zie, *id.*, op p. 149-150.
 - 34 Zie bijv. Artikel 211, 226, 250-252 EG-Verdrag.
 - 35 Het WTO-Secretariaat strooit nogal kwistig zand in de ogen van de goedgelovige lezer, waar het in een recente brochure schrijft: *10 Common Misunderstandings about the WTO*: 'As for the WTO Secretariat, it simply provides administrative and technical support for the WTO and its members'. <http://www.wto.org/wto/10mis/10mis01.htm> (print 070799). Die beschrijving doet bijv. geen recht aan de rol die het Secretariaat speelt in de geschillen-beslechtingsprocedures voor panels.